

“İstanbul Darülfünunu fəxri müdərrişi”: qəzetdə “müdərrişi” yerinə “müdiri” getmişdir.

səh. 236. “raysulçular”: ölkəsindəki işğalçı ispan güclərinə qarşı mübarizə aparan Mərakeşin siyasi və hərbi xadimi Əhməd Raysuli tərəfdarları; burada, ümumiyyətlə öz ölkəsindəki işğalçılara qarşı mübarizə aparan güclər nəzərdə tutulur.

Vükəla Şurasında

səh. 236. “Darülmüəllimin mütəəlliminə”: qəzetdə “mütəəlliminə” [şagirdlərinə] yerinə “müsliminə” [müslimanlarına] getmişdir.

Nəzarətlərdə

səh. 237. “Karabanov isə qaçıb canını qurtarmışdır”: xəbər mətnindəki adlarda uyğunsuzluq var.

“Bunların dediklərini”: qəzetdə belə getmişdir: “Bunların dediklərinə görə”.

Çərşənbə, 15 oktyabr 1919-cu il, nömrə 296

AZƏRBAYCAN

Gündəlik siyasi, ictimai, ədəbi, iqtisadi türk qəzetəsidir

İkinci səneyi-dəvamiyyəsi. Çarşənbə, 20 məhərrəmül-haram sənə 1338. 15 təşrin-i-əvvəl 1919 sənə.

Türk və İslamlaşma müfid məqalələrə səhifələrimiz açıqdır. Dərc olunmayan övraq iadə edilməz. Dərc edilən məqalatın mükafatını idarə təyin edir. Məhəlli-idarə: Bakı, Vorontsovski və Qubernski küçələrin küncündə 4 nömrəli evdə “Azərbaycan” idarəsi. Telefon nömrə 39-60. Tək nüsxəsi 2 manat 50 q.

Abunə şəraiti: Qeyri şəhərlər üçün 1 aylığı 70 rublə, 2 aylığı 130 rublə, 3 aylığı 180 rublə. Bakı üçün 1 aylığı 60 rublə, 2 aylığı 110 rublə, 3 aylığı 150 rublə. Abunə şəraiti ancaq həmin sənə yanvar ayının 1-nədək heasb olunur.

Elan fiati: birinci səhifədə sətri 8 rublə, axırncı səhifədə sətri 6 rublə, itən şeylər və yer axtaranlar üçün 4 rublə axırncı səhifədə, 6 rublə birinci səhifədə.

SİRK “MODERN”

Çarşənbə günü oktyabrın 15-ndə 1919-cu ildə. Bu gün məşhur musiqişünaslar və camaatın sevgilisi Riko qardaşlarının benefisi olacaq. Bu gün çox gülməli və əhvali-hazirəyə dair nəğmələr oxunacaqdır. Bu gün məşhur aydın görən Marya Ziferin çıxışı olacaq və insanın gələcəyini, hali-hazirəsini və keçəcəyini söyləyəcək.

Məşhur sportsmen Pyotr Nikolayeviç Yelizarov tərəfindən mükəmməl surətdə təşkil edilmiş Fransa güləş mübarizəsinin məbədi.

Bu gün 3 cift pəhləvan mübarizə edir. İki məşhur pəhləvanların əzmkar mübarizəsi. 3 min manat mükafat.

1-nci: Qara Maska – Qırmızı Maska.

2-nci: Gənc Əli – Ciovani.

3-ncü: Yermak – Oleynikov.

Pəhləvanların çıxışı və mübarizənin başlanması saat 11-in yarısında. Tamaşa başlanacaq 8-də, qurtaracaq 12-də. Mübarizə Yelizarovun təhti-nəzarətində [nəzarəti altında] olacaqdır.

ELAN

Azərbaycan Dövləti Teatro heyəti müdiriyyətinin dəftərxanası (Dumski meydan) Ağakazım Haşimovun mülkündə ikin-

ci mərtəbədə vəqədir. Dəftərxana hər gün səhər saat 10-dan 2-yə və axşam saat 6-dan 9-a açıqdır.

Dövləti Teatro heyətinin müdiri-məsulu:

M[əhəmməd] Ə[li] Sidqi
T-283

AZƏRBAYCAN MƏCLİSİ-MƏBUSANINDA

9 təşrin-i-əvvəl [oktyabr] iclası

(Keçən nömrədən məbəd)

Tənəffüsdən sonra

İclas saat 3-ə 10 dəqiqə işləmiş təzələnir.

Ümuri-Xeyriyyə Nəzarəti ştatası

Növbədə Ümuri-Xeyriyyə və Nəfiə Nəzarəti [Sosial Təminat Nazirliyi] ştatasının artırılması haqqındaki layihəyi-qanuniyyədir [qanun layihəsidir].

Vəkilov Mustafa (Müsavat) - Qanun layihəsi haqqında məruzə verərək deyir ki:

Bu layihə Maliyyə-Büdcə komissiyasında müzakirə edilərkən ümumi bir məsələ qalxdı. Məlumunuzdur ki, əvvəldən bəri müxtəlif nəzarətlər büdcə təqdim etmədən maaşların artırılması, ştatanın genişləndirilməsi və sair bu kimi məsələlər haqqında qanun layihələri təqdim etməkdədirlər. Nəhayət bu iş nəzarətlərdə bir xəstəlik surəti almışdır. Biz nə qədər böylə qanunları gah təcili, gah mühüm deyər qəbul etdikcə, onların da büdcə vermədən layihə təqdim etmək iştahaları artır.

Biz burada kərratla [dəfələrlə] demişiz ki, maliyyata [maliyyə işlərinə] aid layihəyi-qanuniyyətlər büdcə daxilində olmalıdırlar. Zira büdcə məlum olmadıqca hər qanunu qəbul etmək olmaz. Fəqət biz deməkdən yoruluruz, nazirlər büdcəsiz layihəyi-qanuniyyətlər verməkdən yorulmayırlar. Ancaq hər dəfə “Təcildir, qəbul etməzsəniz işlər dayandırılacaq, işimiz getməyir, tez qəbul ediniz” deyər keçirirlər. Lakin bu vaxtdək də büdcə təqdim etməyirlər.

O cümlədən, Ümuri-Xeyriyyə Nəzarəti dəxi bu vaxtdək hələ büdcə təqdim etməmişdir. Amma dalbadal qanunlar gətirir. Odur ki, bu son layihə komissiyada müzakirə edilərkən, bununla əlaqədar olaraq məzkur Nəzarətin [deyilən Nazirliyin] fəaliyyəti də tənqid edildi.

Əlimizdə olan məlumata görə, bu Nəzarətin məmurları gərək mərkəzdə və gərək sə məhəllərdə [yerlərdə] vəzifələrini hüsn-ifa etməyirlər. Hətta nazirin özü də etiraf etdiyi kimi, bir çox yerlərdə sui-istemallar [sui-istifadələr] dəxi olur. Bir çox yerlərdə isə məmurlar əsla işləməyirlər. Bəzən nazirin son tələbləri də bununla

da əlaqədar tutuldu ki, məmur az imiş, yaxud təmin edilməyirlər. Ona görə də böylə sui [mənfi] nəticələr hasil olur.

Bu səbəbdən, komissiyada iki rəy çıxdı. Bəziləri Nəzarətin fəaliyyətsizliyini və bir nəticə göstərmədiyini nəzərə alaraq, bu layihəyi-qanuniyyətinin tamamilə rədd edilməsi tərəfdarı oldular. Bu, əqəliyyətin [azlığın] rəyi idi.

Digərləri isə tənqidlə bərabər, layihədə göstərilən maddələri qismən qəbul, qismən rədd etmək tərəfdarı oldular. Məsələn, Nəzarət mahal müfəttişi üçün ikinci köməkçi istəmişdir. Bunun 4[-ünü] qəbul, 2-ni rədd etmək, istənilən 3 müfəttişi və bir ləvazim müdiri təyini qəbul etmək tərəfdarı oldular. Bir də, xırda şeylər istənilir, məsələn, şofer kimi, onu da qəbul edirlər. Bundan əlavə, bəzi maddəni də dəyişirlər. Məsələn, dəftərxana məxaricinin artırılması məsələsi. Nəzarətin layihəsinə görə, dəftərxana məxarici ildə 87.000 ikən, komissiya ancaq 31.000 edir. Bu surətlə, Büdcə Komissiyası Nəzarətin istədiklərindən 4-ünə razı olub, qalanını rədd edir.

[Rza bəy] Ağabəyov (Müsavat) - Ümuri-Xeyriyyə Nəzarətinin gələcəyi məlum və müəyyən deyildir. Çox ola bilər ki, həman Nəzarət tamamilə ləğv edilib, vəzifəsi başqa bir nəzarətə mühəvvəl edilsin [tapşırılsın]. Binaənileyh [ona görə], mən-cə Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarətinin heç bir istəyi qəbul edilməməlidir. Məntiq dəxi bu qanunun rəddini iqtiza edir [tələb edir].

Saniyev Hacı Kərim (Sosialist) - Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarətinin işi bu saat ancaq qaçqınlar işinə baxmaqdır. Qaçqınların mərkəzi, necə ki, məlumla-

nuzdur, Qazax qəzasıdır və hələ də Ermənistandan oraya axın-axın qaçqınlar gəldiyi görülür. Fəqət bu vaxtdək hələ görmədim və bilmədim ki, bu Nəzarətin agenti nərədadır və nə qayırır. Ancaq da-ima şikayətlər eşidilir ki, heç bir iş görməyir və qaçqınlara yardım etməyir. Bu saat Qazaxda küçələr, məscidlər qaçqınla doludur. Polis məmurları hər gün küçədən qaçqınların meyitlərini tapırlar. Amma vəzifədar olan, bunun üçün maaş alan heç tapılmayırdı da, barı meyitləri də götürməyir.

Bir vaxt mən darıxaraq, Nəzarət nümayəndəsindən Vəkilovdan sordum ki, burada Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarətinin adamı yoxdurmu ki, bunlara kömək etsin? Dedi: Var, bir rusdur, fəqət nə yerdə olduğunu və nə qayırdığını bilməyirəm.

Əlavə, Nəzarət bir tərçüman istəyir.

Əvvəla, bir adam agentin dilini bilmədikdə, bir adam üçün bir mütərcimmi saxlarlar ki, qaçqının dərini anlatsın? Saniyən [ikincisi], Azərbaycanda qaçqınların dilini bilən adam yoxdurmu ki, təyin edilsin və qaçqınların dilini bilib dərini dinləsin, çarəsini qılsın?

Qazaxdakı qaçqınlara baxan bu saat ancaq xalq cəmiyyətidir. Onun da nə pulu var kömək edə bilsin, nə də ixtiyarı. Böylə bir Nəzarətə yenidən nə pul verməlidir, nə də məmurlar. Əvvəlki nətiq yaxşı dedi ki, onu ləğv etməlidir. Ona görə mən təklif edirəm ki, bu istənilən şeylər artıqdır, Xeyriyyə Nəzarətinin layihəyi-qanuniyyəti əsla qəbul edilməsin.

Aşurov Ağa - Hökumət gərək öz hüququnu da, vəzifəsini də bilsin. Parla-man nə istəsə, hökumət gərək onu ver-

sin. Verməzsə, öz təklifini bilsin. Verməyirəm, yəni verə bilməyirəm olmaz. Bizim haqqımız var ki, hankı Nəzarət istədiyimizi verməsə, ona bir qəpik buraxmayaq. Doğrudur, bəzi nəzarətlərdə öylə işlər var ki, smeta olmasa da biz ona pul buraxmalıyıq. Fəqət bu o nəzarətlərdən deyildir. Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarəti yeni bir nəzarətdir. O, smetasını göstərməlidir. Biz bilməliyiz ki, ona nə qədər pul buraxmalıyıq və buraxılan pul nə yerə sərf edilir. Ümumiyyətlə, mən bunu demək istəyirəm ki, biz bir dəfə hökumətdən qəti surətdə smeta tələb etməliyiz, tainki smeta tezliklə təqdim edilsin. Bu qanuna gəldikdə, mən deyirəm ki, Ümuri-Xeyriyyə Nəzarətinin bu qanununu qətiyyətlə rədd etməlidir.

Vəkilov Rəhim (Müsavat) - Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarətinə buraxılan pullar qaçqından ziyadə məmurlara sərf olunur. Məsələn, Lənkəran alınandan hələ 2-3 ay qabaq bir çox məmurlar təyin edilmişdi. Onlar yığışib maaş alırlardı ki, gələcəkdə Lənkəran alınacaq və biz gedib orada işləyəcəyik. Qazaxdakı qaçqınların halından burada bəhs edildi. Yalnız Qazax deyil, hər yerdə qaçqınların halı betərdir. Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarəti məmurları da heç bir iş görməyirlər. Zəngəzur və Şamaxıdakı qaçqınların halı daha fənadır, ölməkdən başqa onların dərini bir çarə yoxdur. Nəzarət məmurları nə edirlər? Hətta yerləri də məlum deyildir.

Bir də mən təəccüb edirəm ki, Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarətindən gələn layihəyi-qanuniyyətlərin həpsi ştat haqqında olur, bu Nəzarətin fəaliyyəti ancaq məmur təyin etməkdən ibarətdir. Bina-

ənileyh [ona görə], mən təklif edirəm, bu layihəyi-qanuniyyə qətiyyə rədd edilsin, tainki nazir bilsin ki, yalnız işsizləri bir yerə toplamaq, onları məmur təyin etmək və onlara maaş verməklə iş olmaz, fəaliyyət lazımdır.

Şıxəlibəyov Asəf bəy (Müsavat) - Bu Nəzarət guya bizim Şamaxı qəzasında da işləyirmiş. Bunu eşidiriz. Fəqət heç bir işini görməyiriz. Məlumunuzdur ki, Şamaxı fəlakətzedələrinin halı nə qədər fənadır. Neçə kəndlər dağılmışdır, şəhərin nə qədər bərhad olduğunu bilirsiniz. Kərratla [dəfələrlə] mən bu xüsusda nazirin özünə məruzədə bulunmuşam. Fəqət bu vaxtadək oradakı fəlakətzedələrə bir çarə edilməmişdir. Məmurların sui-istimalına [sui-istifadəsinə] gəlin-cə, Şamaxı qəzasında bu da yox deyildir. Necə ki, bir müfəttiş 30 min manatın sərf edildiyini isbat edəmmədiyindən qulluqdan qovuldu. Həman bu işləri nəzərə alaraq mən də layihəyi-qanuniyyənin rədd edilməsini təklif edirəm.

[Mirzə Sadiq] Axundzadə (Müsavat) - Necə ki sabiq natiqlər dedilər, Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarəti məmurları heç bir iş görməyirlər. Mən özüm qaçqın və qaçqınlar nümayəndəsi olduğum üçün onların halı və Nəzarətin işlərinə daha yaxşı bələdəm. Ayrı yerləri bilməyirəm, ancaq Zəngəzurdə 27.000 qaçqın olub, böyük fəlakət içində yaşayırlar. Hətta yaşamayırlar, bəlkə qırılırlar. Fəqət bu vaxtadək bu Nəzarətdən bizə bir xeyir və mənfəət çatmamışdır. Yalnız oraya bir neçə məmur göndərmişdir. Onlar da Zəngəzur ilə Qaryagin arasında kain [yerləşən] Zəng[il]ana gəlib oradan qayıtmış və rəsmi bir rapor yazmışlar, vəssalam. Başqa bir iş gördükləri yoxdur.

Son bir il yarım zərfində Nəzarətin qaçqınlara köməyi bu olmuşdur ki, bərəkət versin, türklər gedən zaman orada bir qədər zəkat buğdası buraxmışlardı, ondan adam başına 15 girvənkə tozlu-torpaqlı buğda vermişlər. Bir də, ümum qaçqınlara 7 pud bir rüb qənd və 4 min arşın bez, vəssalam.

Görünür ki, oradakı məmurlar qaçqınlara kömək etmək üçün deyil, qaçqınlar məmurları təmin etmək üçün imişlər. Qaçqınlar çöllərdə qalıb qırılırlar. Nə onlara toxumluq verən var, nə heç olmaz-[sa] ölümdən qurtaracaq qədər çörək verilir.

Mən özüm Nəzarət komissiyasına qaçqınların halından məlumat verdim. Mənə dedilər: Məsələ artıq həll olunub qurtarmışdır, bir daha məlumat ehtiyac yoxdur. Fəqət o vaxtdan bəri nə Nəzarətdən bir fəaliyyət görülür, nə də qaçqınlara bir şey çatır.

Deyirlər, Nəzarət un alıb paylayacaqmış. Halbuki 27.000 qaçqına 27 il qala Zəngəzurdan un almaq olmaz, çünki, orada əkin öylə vüsətli [geniş] deyildir. Bir də, əkinçiyə öküz lazım, toxum lazımdır. Bunları haradan alacaqlar? Yəqin heç yerdən almayacaq və verməyəcəklər. İki ay orada oturub, sonra bir rapor yazacaqlar ki, iş gördük və o vaxtadək də qaçqınlar qırılıb məhv olacaqlardır.

Dərd çox, bu barədə söylənəcək söz çox-çoxdur. Lakin onların həpsi əvəzinə bir kəlmə denilməlidir ki, Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarəti bilmərrə iş görməyir, mənfəət verməyir. Nəzarət hər qəzadə 10 anbar güşadı təsəvvür [açılmasını planlaşdırır] və məmur təyin edir. Amma yaxşı olardı ki, Nəzarət 10 anbar əvəzinə

10 darüleytam [yetimxana] açıb biçərələrə yardım edəydi. Bunların həpsi əvəzinə də ancaq Qarabağda 3 darüleytam açılması layihəsi vardı. Bunun ancaq birisi Ağdamda açılmışdır. Orada da cümlətanı 9 yetim var, 18 aşpaz və sair qulluqçu.

Bu Nəzarətin işləri barəsində müfəsələn danışmaq istəsək çox uzun çəkar. Mən təklif edirəm ki, bu layihə rədd edilsin, hətta qaçqınlara başqa bir yol ilə müavinət edilsin.

Rəfiyev Musa (Müsavat) - Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarətindən varid [daxil] olan hər bir layihə uzun mübahisə və danışığa bais olur. Zira onun öhdəsinə düşən vəzifəyə böyük əhəmiyyət verilir. Hər tərəfdən qaçqınlar gəlir. Ehtiyac çox, bunların həpsinə yardım etmək, ehtiyaclarını ödəmək, dərdlərinə qalmaq lazımdır. Qabaqda mən özüm məruzəçi sifəti ilə dəfəatla [dəfələrlə] Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarətinə pul istəmişəm. Bir dəfə 3, digər dəfə 18 milyon istədim, verildi də. Fəqət nə iş görülür, nə məramla çalışırlar, pullar hara gedir xüsus[un]da bir şey görülməyir və məlumat verilməyir. Burası doğru, amma bunu Parlaman üçün tənqid etmək mənə mənasızdır. Nəzarətin nümayəndəsi burada yoxdur ki, bu xüsusda bizə məlumat versin. Bu sözlərin həpsi Nəzarət başında duran adamlara aiddir. Bəlkə onların da deyəcək sözləri var, bəlkə bu vaxtadək bir nəticə görülmədiyi haqqında məlumat verəcəklər. Ya işləyə bilmədiklərinə nələr mane olduğunu bildirəcəklərdir.

Biz görürük ki, Nəzarət layihələr verir, məmurlar təyin edir, amma bundan da bir şey çıxmıyır. Odur ki, nazirə xəbər

verməlidir, nümayəndə göndərsin, izahat versin. Əgər bu xüsusda kafi izahat verəmməzsələr, o halda Nəzarəti yalnız ləğv etmək kafi deyil, hətta məhkəməyə belə vermək icab edər [lazım gələr]. Çünki burası dövləti bir cinayətdir.

Binaənileyh [ona görə], mən təklif edirəm qanun layihəsinin müzakirəsi bu gün təxir edilsin və Nəzarətə xəbər verilsin ki, gələn iclasda nümayəndə göndərilib izahat versin.

Musa bəyin təklifi (birinci qisim) səsə qoyularaq əksəriyyəti-ara ilə [səs çoxluğu] ilə qəbul və layihəyi-qanuniyyənin müzakirəsi gələn iclasda təxir edilir.

TELEQRAF XƏBƏRLƏRİ

(Azərbaycan radio mövqifi tərəfindən alınmışdır)

(Bolşevik xəbərləri)

Əfqan səfəri Moskva

Vəli xan başda olaraq Əfqanıstan səfəri [səfirlik heyəti] Türkünstan təriqi [yolu] ilə Moskvaya vürud etmişdir [gəlmişdir]. Xariciyyə işləri Komissarı müavini [Nəriman] Nərimanov, dostumuz Əfqanıstan səfərinin fəhlə və köylü hökuməti paytaxtına əvvəlinci dəfə vürudunu təbrik etmişdir.

Taxıl

Yekaterinburqda olan Ərzaq komissarı müavini məlum etmişdir ki, Yekaterinburq vilayəti bu sənə 16 milyon pud fəzlə taxıl məhsulu verə bilər. Eylül [sent-

yabr] ayında 650.000 pud hazır edilərək 650 vaqon mərkəzi vilayətlərə buğda göndərilmişdir. Təşrini-əvvəldə [oktyabrda] 500.000 pud, təşrini-sani [noyabr] və kanuni-əvvəl [dekabr] aylarında ikişər milyon pud hazır edilmək ehtimalı vardır. Mərkəzi vilayətlərdən vaqon istənilmişdir.

İngiltərədə tətillər

Nauen - İngiltərədə 50 min filizçilər tətillərdir. Makina emalatxanalarında çalışan milyonca əmələlərin tətillərini də bəklənir. Nyu-Yorkda 20 min işkəllər [liman] fəhlələri tətillərdir.

Almaniya və sülh

Almaniya Milli yığıncağında olan siyasi bir müşavirədə Almaniya Xalq Firqəsi natiqlərindən birisi Almaniya nə qədər mütəzərrir olsa da [zərər çəksə də], qəti surətdə öz firqəsinin sülh müahidənaməsinin [sazişinin] olduğu kimi icra edilməsinə tərəfdar olacağını bildirmişdir.

İğtişaş

Saarbrükken hərbi idarəsi iğtişaş olduğuna görə Saar mahalını idareyi-əsgəriyyə [hərbi rejim] altında elan edildiyinə görə bir hökm sadir etmişdir [hökm vermişdir]. Bütün dəmiryol əməlləri tətillər elan etmişlər. Bunlara mis mədənlərdə işləyən əməllər dəxi birləşmişlərdir. Bir neçə vaxt bundan əqdəm [qabaq] bütün əhalinin milli-siyasi hüquqlarına təcavüz edildiyi üçün həyəcəyə düşmüş xəbər verilmişdi. Əhali heç olmasa Cəmiyyəti-Əqvam [Millətlər Cəmiyyəti] vasitəsilə fransızların hərbi təcavüzlərindən xilas edilmələrini tələb edir.

Prussiya Məclisi-Millisinin cümə günkü iclasında Saarbrükken məbusu demokrat Ummert özünün müntəxibləri [seçiciləri] tərəfindən, Saar mahalı əhalisinin Almaniya qarşı sədaqətində baqi [daimi] qalacağını bildirmişdir.

Kopenhagen [Kopenhagen] qəzetləri alkoqol məsələsini həll etmək üçün rəyamma [referendum] müraciət etmək lazımı olduğunu xəbər verirlər.

QƏZETƏLƏRDƏN

Müsəlman kommunistlərinin ictimasi

Noyabrın 15-də bütün Rusiya müsəlman kommunistlərinin (bolşeviklərinin) ictimasi [yığıncağı] vaqe olacaqdır. İctimada daxili Rusiya, Sibiriya və İdilboyu müsəlmanları və Başqırdıstan, Qırğızıstan və Türküstan cümhuriyyətlərindən nümayəndələr iştirak edəcəyi kimi, Kırım, Azərbaycan və Dağıstan mühacirləri nümayəndələri də iştirak edəcəklərdir. İctimaya mürəxxəslər [nümayəndələr] müsəlman kommunistlərinin firqə konfransları tərəfindən intixab ediləcəklərdir [seçiləcəklər].

Romaniya və Macarıstan

Parisə yetişən xəbərlərə nəzərən, Romaniya ilə Macarıstan arasında gizli etilaf əqd edilmişdir [saziş imzalanmışdır]. Etilaf mövcubincə [sazişə görə], Romaniyanın Banat üzərindəki iddiaları təmin edilərək, daireyi-istilaları [istila dairəsi] Transilvaniya içərilərinə qədər genişlənəcəkdir. Şu ərazi əvəzinə Macarıstan üçün Romaniya dövləti bəzi iqtisadi güzəştlərdə bulunacaqdır.

Zənn etmək olar ki, İtaliya kəndi müşkül vəziyyətindən dolayı böylə bir müahidəyə nəinki hüsn-nəzərlə baxmış və bəlkə Romaniya həman yolu da kəndisi göstərmiş və bununla da vüqusu möhtəməl [baş verməsi mümkün] müharibədə kəndi müdafiəsini təmin etmişdir.

Cənubi slovalara və Məclisi-Aliyə bu gizli müahidə əqdi xüsusunda heç bir məlumat verilməmişdir. Ehtimal edirlər ki, Romaniya hökuməti Bessarabiyaya malik olmaq tələblərini təqdim edərkən, kəndisinin Macarıstan ilə xüsusi etilafı barəsində də Məclisi-Aliyə məlumat verəcəkdir.

Romaniya Rusiyadan daima qorxmışdır və ona görə də, güclü bir tədaföi ittifaq əqd etməyə [müdafiə ittifağı imzalamağa] romanyalılar səy edirlər. Onlar güman edirlər ki, hərəgah Macarıstanı müdafiə və güclü bir hərbi dövlət təşkil etmək üçün ona müavinət etmək mümkün olarsa, o zaman slovalar və Lehistan [Polşa] ilə birlikdə slavyanların Avropaya yürüş etməsinə qarşı mühib [böyük, heybətli] bir qüvvə təsis edə bilirlər. Fransa dövləti[nin] Romaniyanı müdafiə etməsinin başlıca səbəbi də budur.

Bu gizli müahidə ancaq Amerikanı təəccübləndirə biləcəkdir. Amerika nümayəndələri Avropaya vürud etdikdən [gəldikdən] sonra yek-digəri əqəbincə [bir-biri ardınca] əqd edilən gizli müahidələrin açılması, Dalmaçiya səvahlilinin [sahillərinin] italyanlara verilməsi, Suriya işləri və Cəmiyyəti-Əqvama [Millətlər Cəmiyyətinə] böyük zərbə endirmiş olan İngiltərə-İran müqaviləsi kimi tühəf [qəribə] hallara təsadüf etmişlərdir. Və bir çox başqa şifahi və təhriri [yazılı] əqd edilən

gizli etilaf və müahidələr şayiəti [razılışma saziş şayiələri] ilə də – onlardan əksəri həqiqi əsaslara məbnidir [söykənir] – ətraf məmlu olmuşdur [dolmuşdur].

Latviya Cümhuriyyəti

Simsiz teleqrafla xəbər verildiyinə görə, İngiltərə dövləti Latviya Hökuməti-Cümhuriyyətini təsdiq etməyə razı olduğunu Londonda olan Latviya mürəxxəslərinə [nümayəndələrinə] bildirmişdir.

Romaniya siyasəti

Məlumatlı dairələrdən Rusiya məsələsində Romaniyanın tərzisi-siyasətinə dair aşağıdakı məlumatı verirlər:

İndilikdə Romaniya Petlyuranın Direktoriya hökuməti ilə birləşmək sancağı altında siyasət aparmaqdadır. Bükreşdə [Buxarestdə] olan Ukrayna diplomasi nümayəndələri Romaniya fəalları ilə Romaniya mətbuatının diqqətlərini cəlb etməkdədir. Bu mürəxxəslər miyanında [nümayəndələr arasında] Rusiya xidmətində bulunan sabiq general baron Delviq və məşhur Matsieviç də vardır.

Romaniya mətbuatı tədrici olaraq general Denikin və Kolçak ordusunun qələbələrindən məlumat vermədiyi kimi, Könüllü ordunun məqhuriyyətlərə [məhvə] düşmələrindən yazır. Ancaq biriki Rusiya tərəfdarı olan qəzetlər hərbi sansor [senzura] təzyiqaı altında nəfəs almaqdadırlar. Ona görə, mətbuatın cümləsi Petlyuranın “müvəffəqiyyətlərindən” yazmaqdadırlar.

Romaniya hökuməti bu vaxta qədər Rusiya diplomasi nümayəndəsi Poklevski-Kozellin nümayəndəliyini təsdiq etməmişdir. Bütün heyəti-mürəxxəsə [səlahiy-

yətli heyət] orada digər şəxslər kimi ədd [qəbul] edilməkdə və buna görə də Rusiya təbəələrinin mənafeini müdafiə və mühafizədən məhrum edilmişdir. Böylə ki, bu yaxınlarda sabiq Rusiya Xariciyyə İşləri Nəzarətinin məmurlarından olan Krupinski həbs edilmişdir.

DAĞISTANDA QIYAM

Könüllü ordu və Dağıstan

Yekaterinodar siyasi dairələrində şiddətli surətdə dövrən edən şayiata [şayiələrə] görə, Dağıstan məsələsi ətrafında Könüllü ordu arasında iki cərəyan vardır. Bunlardan birisi – ki həm Baş komandanlıqda və həm Xüsusi Şurada nümayəndələri vardır – general Erdelinin Dağıstan məsələsində əsasən ibtidadan [başdan] səhv olan siyasətinə istinad edərək, Dağıstan məsələsinin hər iki tərəfin razılıq və güzəştə ilə həll edilməsini təkid edirlər. Bu nöqteyi-nəzər tərəfdarları Könüllü ordu nəzdində olan İngiltərə Komandanlığı nümayəndələri tərəfindən dəxi müzahirət [dəstək] görməkdədir. O biri cərəyan – ki məşhur mürtəcelərdən ibarətdir – sülh etməz bir mövqə işğal edib, Dağıstanda olan qiyam və üsyanın ən qəti tədabir [tədbirlər] ilə yatırılmasını və ələləmdə [əsasən] Könüllü ordunun Dağıstan və Zaqafqaziyaaya olan əlaqəsinin dəyişməsinə israr edirlər.

TÜRKİYƏDƏ

Əhməd Rza bəyin səfəri

İstanbul qəzetələrinin verdikləri xəbərlərə görə, sabiq Türkiyə Məclisi-Mə-

busan rəisi senator Əhməd Rza bəy bu günlərdə İstanbuldan Avropaya hərəkət və əzimet etmişdir [getmişdir].

Türkiyə məsələsi

“Deba” qəzetəsi Şərq məsələsinə dair yazmış olduğu bir məqalədə Türkiyənin vəziyyəti-hazirəsindən bəhs etdiyi sırada deyir ki, Sülh Konfransı Şərq məsələsini təxir etdikcə və yaxud yalnız ariz [səthi] surətdə bununla iştiğal eylədikcə [məşğul olduqca], bu məsələ qətiyyəyən mövcibiməmnuniyyət [məmnuniyyət verici] bir şəkələ girəmməyəcəkdir.

Nuri paşa nasıl qaçmış?

Ənvərin əmisi Xəlil paşa Divani-hərb tövqifxanasından [Hərbi məhkəmə həbsxanasından] qaçırıldığı gecədə, Batumda bulunan bəradəri [qardaşı] Nuri paşanın qaçdığı yazılmışdı. Nuri paşanın surəti-fərarı haqqında Batumdan böylə təfsilat bildirilir:

Nuri paşa hər gün Batum civarında at üstündə gəzərkən qaçmamışdır. Nuri paşanın xilaskarları məqsədlərinə müvəffəq olmaq üçün mümaileyhi [adı çəkilən şəxsi] at üstündə təqib edən mühafizlərinə atəş açaraq öldürmüşlər və bədhə [sonra] Nuri paşanı yanlarına alaraq naməlum tərəfə qaçmışlardır.

“Sabah”

Musa Kazım əfəndi

“Sabah” qəzetəsinin yazdığına nəzərən, sabiq Türkiyə şeyxülislamı olub, hökumət tərəfindən tövqif [tutulmuş] və həbs edilmiş Musa Kazım əfəndi İstanbuldan Ədirnəyə nəfy və təbid edilərək [sürgün edilərək və qovularaq], bu günlərdə oraya göndərilmişdir.

Amerika və Ermənistan

“Sabah” qəzetəsinin yazdığına görə, Amerika tərəfindən Ermənistan mandatının qəbul ediləcəyinə ehtimal vardır. Senatın hələ bu barədə heç bir müəyyən qərarı olmamışsa da, bir çox siyasi və rəsmi dairələrdə Ermənistan lehinə böyük təbliğat və təşviqat davam etməkdədir. Ermənistanla Amerika qoşunları göndərilməsi üçün dəxi bir çox dairələr hərəkət və fəaliyyətdə bulunurlar.

“Nyu-York herald” qəzetəsinə nəzərən, Amerika Senatı tərəfindən Ermənistan mandatı qəbul edildiyi təqdirdə, Qafqaziyaadakı Amerika heyəti-əsgəriyyəsi rəisi general Harbord Ermənistan valiliyinə təyin ediləcəkdir.

Ərzin-İskəndərun xətti

“İstiqlal” qəzetəsi yazır:

Ərzin ilə İskəndərun arasındakı şöməndüfər [dəmiryol] xəttinin nəvaqisini ikmal etmək [nöqsanlarını tamamlamaq] üzrə İtaliya mühəndisi müsyö Santros şəhərimizə gəlmiş və bir qaç gün iqamətdən [qaldıqdan] sonra İskəndəruna övdət etmişdir [qayıtmışdır]. Müsyö Santrosun dediyinə görə, 8-10 gün sonra Ərzin ilə İskəndərun arasında şöməndüfər əməliyyatına başlanacaq və 4 aya qədər xitam bulacaqdır.

Vəhib paşa

Yenə həman qəzetə yazır:

Altı ayı mütəcaviz [keçmiş] bir zaman dan bəri Bəkirağa bölüyündə mövquf [tutulmuş] bulunan Şərq Ordu komandanlığından müstəfə [istefaya çıxmış] fəxri yavəri-həzrəti-padşahi fəriq [general] [Məhməd] Vəhib paşanın ərkani-Divani-hərb məhsulunca [Hərbi məhkəmə məmurları-

nın hazırladıqları sənədlərə əsasən] mühakiməsinə davam edilməkdə olduğunu yazmışdıq. Bu kərə xəbər aldığımız görə, müşarünileyhin [adı çəkilən şəxsin] eyni zamanda Divani-hərbi-ürfidə [Fövqəladə Hərbi məhkəmədə] də övraqi-istintaqiyyəsi [istintaq sənədləri] bulunduğundan, mühakimənin tövhidi [birləşdirilməsi] və istinad olunan əhvalın tövzihi və təsbiti [halların aydınlaşdırılması və müəyyən edilməsi] üçün divani-məzkurədəki övraqın cəlbinə [deyilən məhkəmədəki sənədlərin gətirilməsinə] ərkani-Divani-hərbə qərar verilmiş və o qərarı-məzkur [deyilən qərar] ba-məzbətə [protokol vasitəsilə] Divani-hərbi-ürfiyə dərdəsti-təbliğ bulunmuşdur [rəsmi surətdə bildirilmişdir].

NƏZARƏTLƏRDƏ [NAZİRLİKLƏRDƏ]

İşbu oktyabrın 10-da Qazaxdan böylə bir teleqram gəlmişdir:

Aleksandropol qəzasının Qəzal regionunun əhlindən Cəlal oğlu, Hüseyin Kərbəlayı Musa oğlu, Talu Cəlil oğlu gəlib məlum etmişlərdir ki, onlar Ermənistandan Azərbaycana köçdükləri zaman ermənilər tərəfindən yəğməyə [qarətə] uğramışlar.

Kalış kəndi əhalisindən Nəbi Qəhrəman oğlu, Mirzəəli İbrahim oğlu, İsmayıl Əli Nəbi oğlu gəlib deyirlər ki, qəza qəimməqamının əmri mövcibincə [qəza rəisinin əmrinə əsasən], onların kəndlərinə digər dörd kəndin əhalisi də toplanmışdır.

Ermənilərin dediklərinə görə, erməni quldurlarından xilas olmaq üçün onları

toplayırmışlar. Halbuki bu yerə toplamaqda məqsəd həpsini bir qüvvətlə kəsmək imiş. Öylə də olmuşdur.

Babanişi köyünün 30 evini, Qaracəli köyünün 100 evini, Tolnab kəndinin 60 evini, Mehdixanlı köyünün 25 evini və Qızıldərənin 30 evini təxrib etmişlərdir [dağıtmışlar]. Sonuncu köydən fəqət [sə-dəcə] 7 külfət can qurtara bilmişdir.

Qazaxa külli miqdarda qaçqınlar gəlməkdədir. Həzrətlərinizdən öylə hadisəyə xitam vermək üçün Ermənistan hökuməti indində [nəzdində] iqdamatla [addımlar atmaqla], Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarətindən [Sosial Təminat Nazirliyindən] də müavinət təşkili haqqında tədabir ittixazını [tədbirlər görülməsini] rica edirəm.

*Xüsusi müvəkkil:
[Rza bəy] Qaraşarov*

* * *

Bu axır vaxtlarda böylə-böylə xəbərlər çox alındığından, Ermənistan Cümhuriyyəti daxilində müsəlman əhalisinə edilən zülüm və təcavüzlər haqqında Xariciyyə naziri [Məmməd Yusif] Cəfərov cənabları polkovnik Haskellə müraciət etmiş və bu xüsusda ondan müavinət istəmişdir.

Polkovnik Haskell cənabları bu barədə Ermənistan hökumətindən isticabda [sorğuda] bulunmuş və məzkur [adı çəkilən] hökumət müsəlman əhalisinə zülüm və təcavüzlərin olduğunu inkar etməyərək, böylə təəssüfəmə [təəssüflü] hadisələrin önü alınmaq üçün yerində təhqiqat etmək qəsdini ilə tədabir ittixaz edəcəyini vəd etmişdir.

Azərbaycan Xariciyyə naziri Haskellədən hadisələrin bitərəfanə təhqiqi və tədqiqi üçün komissiya heyətinə bitərəf dövlət nümayəndələrinin daxil edilməsi xüsus[un]da Ermənistan hökumətinə nüfuz yetirməsini dəxi rica etmişdir.

* * *

Binəqədi mədənləri sahib və fəhlələri namından Məsai Nəzarətinə [Əmək Nazirliyinə] bir təliqə [məktub] varid [daxil] olmuşdur. Təliqədə denilir ki, Neftçilər İttifaqının əmri mövcubincə [əsasında], Binəqədiyə su buraxılmayı. Bunun səbəbi məlum olmadığından, Məsai Nəzarətdən tədabir ittixazını rica etmişlərdir. Nəzarət təliqəni Neftçilər İttifaqına göndərərək, səbəb İttifaqdan asılı olarsa, təcili surətdə su buraxılmasını rica etmişdir.

Felyeton

DİLİMİZİN TÜRKLƏŞMƏYİNƏ ÇARƏLƏR

- II -

Lisan elmi isbat edir ki, müxtəlit [qarıışıq] dil olammaz. Bir lisan digər lisandan kəndisində bulunmayan kəlmələri ala bilər. Bu bir çox zərurətlərin nəticəsi olduğu üçün məşrudur [qanunauyğundur]. Fəqət qayda alammaz. Dünyanın heç bir tərəfində bir dil təsəvvür ediləmməz ki, bir qaç lisanın qaydaları altında əzilmiş olsun. Və yenə heç bir qövmlə [xalq] yoxdur ki, onun təkəllüm [danışıq] lisanı başqa, təhri [yazı] lisanı başqa olsun.

İştə, Səlcuq türklərinin yanlış gedişləri gözəl türkcəmizi bu hala salmışdır. Bu gün türkcəmizin dördü-üç hissəsi ərəb və fars kəlimətindən [kəlmələrindən] ibarətdir. Bununla belə, dilimiz yenə qanun və ahəngini unutmamışdır. Hərgah qəbul edilmiş ərəb, fars və sair əcnəbi kəlimətini ahəngimizə uydura bilsək, dilimiz daha geniş, daha vüsətli bir dil olacaqdır.

İndi baxalım bu yabani kəlmələri dilimizə uydurmaq mümkünmüdür? Qabaqca sair dillərin tarixindən öyrənəlim ki, onlar hankı vasitələrlə əcnəbi kəlmələrini milliləşdirə bilmişlər. Ərəb lisanı bizə hamı dillərdən yaxın olduğu cəhətlə, bunun tarixini bir nəzərdən keçirəlim.

Dini-islamın intişarı [yayıması] ilə ərəblər get-gedə böyük bir səltənətə malik oldular. Bunun idarəsi üçün bir çox ərəbi-vüqfa [bilikli insanlara], elm və fənn mütəxəssislərinə möhtac qaldılar. Onun üçün də bir çox kütübi-hikəmiyyəni [hikmətli kitabları] yunan və süryanilərdən dillərinə tərcümə etməyə məcbur oldular. Lakin ərəblər yunanilərin elmi istilahlərini [terminlərini] yunan qəvaidində [qaydalarında] deyil, qabaqca ərəbləşdirib, sonra kitablarına daxil etdilər. Bu yolda ən böyük ciddiyət göstərən Hünəyn ibn İshaq adlı bir zat [şəxs] idi. O cənab bir çox kütübi-hikəmiyyəni-yunanıyyəni tərib etmişdir [yunanca fəlsəfe kitablarını ərəb dilinə tərcümə etmişdir].

Ərəblər yunan lisanından iqtibas etdikləri kəlmələri “ta”, “sad” hərfləri ilə yazmışlardır: “xəritə” və “atlas” kimi.

Məlum olduğu üzrə, ərəblərdə “p, ç, j, g” hərfləri olmadığı cəhətə, bu hərflərlə alınmış kəlmələri ərəbləşdirmək

üçün həman hərflərin əvəzində “b, f, [qalın] s, [incə] s, c” hərflərini işlətməmişlər. Məsələn, pıruzə - firuzə, Sipahan - İsfahan, toppuz - dəbbus, sərpuz - tarbuş [başlıq], Çin - Sin, çıraq - sirac, jivə - civə, gövhər - cövhər (cəmi: cəvahir), günah - cinah (cünhə), gülab - cüllab, Azərbaycan - Azərbaycan kimi qəbul və təhri edilməmişdir [yazılmamışdır].

Bu gün ədəbiyyatımızda yüzlərcə “fil” və “fıstıq” kimi kəlmələri ərəbcə bilib tələqqi [qəbul] edirik. Halbuki bunlar farsların “pil” və “püstə” kəlmələrindən ibarətdir.

Kəlmələrin zahiri təbəddülatına [dəyişikliklərinə] kifayət etməyərək, qəvaiddi-ərəbiyyənin [ərəb dilinin qaydalarının] xətirəsi üçün ərəblər aldıkları ləfzlərin imlayi-əslisliyini də [orijinal yazılışını da] dəyişdirdilər. Məsələn, ərəbcə düzgün cəm yapmaq üçün türklərin “qadın” kəlməsini “xatun” etdilər ki, cəmi “xəvatin” oldu (sultan - səlatin [sultanlar] formaları kimi). Bu ərəb cəminin xətirəsi üçün bəzən hürufi-impları da [sait səsləri göstərən hərfləri də] atdılar. Məsələn, “türk” və “kürd” kəlmələrindən “vav” hərfini atdılar ki, “ətrak” [türklər] və “əkrad” [kürdlər] cəmləri ərəb üsulu ilə yapıla bilsin (cisim - əcsam [cisimlər], qisim - əqsam [qisimlər] formaları kimi).

Bəzən ərəblər özgədən aldıkları kəlmələrin maddeyi-əslisliyərini öylə dəyişdirdilər ki, köhnə asarından [nişanlarından] bir əlamət də qalmadı. Məsələn, farsların “əndazə”sini eylədilər “həndəsə” ki, “mühəndis” və sairləri də bundan məxuzdur [əmələ gəlmişdir].

Bu tərib [ərəbcələşdirmək] məsələsi türklər üçün bir ibrət dərsi olsun ki, onlar

da özgələrdən aldıqları kəlmələri kamali-cürətlə türkləşdirməyə iqdam etsinlər [girişinlər].

Ərəblərin bu yolda təqib etdikləri üsulu düsturüləməl ittixaz etmiş [rəhbər qəbul etmiş] olarıqsa, qabaqca ص ض ط ح ث hərflərini atb əvəzində türk məxrəcinə [artikulyasiyasına, tələffüzünə] uyğun müqabillərini qəbul etməliyiz. Zira bu hərflərin sədaları türk oğlu türklərin ağzında əsla və qəta [qətiyyə] eşidilməz. Binaənileyh [ona görə], üç əvvəlkiləri “z” hərfi ilə, iki sonrakıları “s” hərfi ilə, altıncısını “h” hərfi ilə, yeddincisini “t” hərfi ilə və səkkizincisini də “həmzə” ilə dəyişdirib həman hərflərlə ədəbiyyatımızda mütədavil [işlənen] ərəb və fars kəlmələrini türkləşdirməliyiz.

İştə, türkləşdirmək fəqərəsinin [hadisəsinin] ilk qədəmi məzkur [deyilən] hərflərin təbdili [dəyişdirilməsi] ilə başlar.

Bunun sair çarələrini aramaq üçün türk məxrəcinə məxsus səda və sövtlərin [səslərin] aralarındakı uyğunluğu öyrənməliyiz.

1) Türk kəlmələrindəki hecaların heyəti [tərkibi] bu aşağıda göstərilən dörd vəziyyətin birini qəbul edir. Bu vəziyyətlər bunlardır:

Əvvəla, heca yalnız hürufi-sövtiyyənin [sait hərflərin] birindən ibarət olur (ata kəlməsinin ilk hecası kimi).

Saniyə [ikincisi], bir hərfi-samit ilə bir hürufi-sövti qonuşaraq [qovuşaraq], hecanı bəhəmə [əmələ] gətirirlər (a-ta kəlməsinin ikinci hecası kimi).

Salisən [üçüncüsü], bərəks [əksinə], bir hərfi-sövti ilə bir hərfi-samit rast gələrək hecanı düzəldirlər (ar-vad kəlməsinin ilk hecası kimi).

Rabiən [dördüncüsü], iki samit hərflər arasında bir hərfi-sövti bulunaraq heca tərtib verilir (ar-vad kəlməsinin ikinci hecası kimi).

Bu dörd vəziyyətdən başqa türk əlifazında sair dürlü [başqa növ] hecamız yoxdur. Yəni bir hecada iki hürufi-samitədən artığı olmaz və bu samitələr də bir hecada yan-yana gəlməzlər.

Hətta iki qonşu hecaların sövtiyyələri biri-birinə rast gəldikləri əsnada aralarına bir “yota” (й), yaxud bir “n” hərfi idxal edilir. Məsələn, “armud” kəlməsinin məfuli-bihi [təsirlik halı] “u” hərfinin əlavəsi ilə tamam olduğu halda, “alma” kəlməsinin məfuli-bihində iki hürufi-sövtiyyə (“a”, “i”) biri-birinə rast gəlməsin deyər aralarına “yota”, yaxud “n” hərfi atılır: armud - armudu, alma - almayı, yaxud almanı. Yalnız “qaan” kəlməsində iki sövtiyə rast gəlmişlər. Lakin bu da Çin hökmdarlarının ünvanı “xaqan”dan mühərrəfdir [təhrif edilmişdir].

Sair dillərdə iki deyil, üç-dörd samitələr yan-yana qonuşub həm tələffüzü çətinləşdirir, həm də dili çirkin bir hala salır. Məsələn, “Индржишкъ”dəki dörd samitə bir yerə cəmləşib güc-hal ilə tələffüz edilir. Saf türk kəlmələrində bu çirkinlik müşahidə ediləmməz.

Yalnız bir neçə kəlmələrimiz vardır ki, onların axır hecalarında üç samitə görünür: biri sövtiyənin başında, ikisi də axırında. Məsələn, “görk”, “qurt”, “gülünc” kimi.

“Qarın”, “burun”, “ağz”, “alın” kimi kəlmələri Şəmsəddin Sami həzrətləri tək hecalılardan ədd [hesab] edərək, “qarn”, “burn”, “ağz”, “aln” kimi yazır. İddiasının sübutuna qalxaraq “qarn” bəhsində böylə yazır:

“Qarın” yazılması qələt qaçmışdır. Zira “qarnın” və “qarnı” kimi tərkibatdan anlaşıldığı üzrə əsl “r” sakin olub, mücərrəd ictimai-sakineyni dəf [iki hərəkəsiz hərfin yan-yana gəlməsini aradan qaldırmaq] üçün sağır [sədasız, qalın] və ancaq duyulur [çətinliklə eşidilən] (?) bir kəsə ilə təhrik olunur [hərəkələnir].”

Hərgah bu kəlmələrin axırına ədatlardan birini artırırsa, şol vaxt kəsənin “sağır” deyil, aşkarca eşidilməsi məşhur olur: qarın - qarınıq. Onun üçündür ki, bu kəlmədən ayrılmış “qarınca” ləfzini Sami əfəndi iddiasının əksinə olaraq ۷ ilə yazır. Doğrudur, bu “qarın” kəlməsinin məfuli-bihi [təsirlik halı] “qarnı” olur. Yəni təsərifat [hallanma] əsnasında ۷ düşürülür. Lakin bu hal bir çox dillərin də təsərifatında müşahidə edilməkdədir.

Məsələn, rusların “сонъ – сны”, “день - дни” kəlmələrindəki “o” və “e” hərfləri sərfdə [qrammatikada] düşürülür. Bu hala rusca “выпадение” (düşürülmə) deyirlər. Pəs [elə isə], məzkur [deyilən] kəlmələri həm sərf nöqtəyi-nəzərinə, həm də hecalarımızın qəvaidinə tətbiqən iki hecalı ədd [hesab] etməlidir.

Hərgah türk kəlmələrində bir neçə hürufi-samitə müttəsil [bitişik] bir yerdə yazılarsa, bu hələ sübut etməyir ki, türk hecalarının yuxarıda göstərdiyimiz vəziyyətlərindən başqası da vardır. Türk kəlmələrində bir neçə samitələrin yan-yana qonuşmasına iki şey bais olur. Əvvəla, iki hecanın samitləri biri-birinə rast gələrək müttəsil yazılmağa məcbur olurlar. Məsələn, “qalmaq” feilindəki “l” ilə “m” samitləri ayrı-ayrı hecalara mütəəlliqlər [məxsusdurlar]: “qal-maq”. İkincisi də, ərəbvari qəbul etdiyimiz üsuli-implaya is-

tinadən bir neçə samitlər biri-birinə rast gəlirlər. Məsələn, “kəsmək” feilindəki fət-heyi-xəfifə [ə] yazılmadığı üçün dörd hürufi-samitə [samit hərf] bir yerə cəmləşmişlər: “ksmk”.

Əcnəbi kəlmələrini türkləşdirmək fəqərəsində [hadisəsində] hecalarımızın məzkur qəvaidi [deyilən qaydaları] böyük rollar oynayacaqdır. Avam camaatımız hələ indiyədək bu qaydalara məftun olaraq, özgədən aldığı kəlmələri həman qəvaidə uydurur. Məsələn, “dəstgah” və “dəstmal” kəlmələrinin ilk hecası “dəst” üç samitədən ibarət olduğu halda, bunu hecalarımızın qəvaidinə uydurmaq üçün axırkı samitəni ataraq “dəsgah” və “dəsmal” deyər tələffüz edir. Bəzən də samitəni atmayıb, yanına bir hərfi-sövti [sait] qoşaraq maddeyi-əsləyiyə yeni bir hecanın əlavəsi ilə tələffüz edir. Məsələn, rusların “Smirnov” (Смирновъ) kəlməsində iki heca vardır. Lakin əvvəlki hecada üç samitə (сmp) olmağı cəhətə, bunu türk hecalarının qəvaidinə uydurmaq üçün bir hərfi-sövti əlavəsi ilə “İsmirnov” (Исмирновъ) deyər üç hecalı yapmışdır.

Gah olur ki, bərəks [əksinə], hecaların ədədini əskildərək türk hecalarının vəziyyətinə müvafiq qılmışdır. Məsələn, “xəzinə” kəlməsində üç heca vardır: xə-zinə. Bundan iki heca (xəz-nə) yazılarsa, “çəkmə” (çək-mə) kəlməsi kimi dilimizə uyğun olar.

Ruslar Avropadan palto (пальто), depo (депо), saldo (сальдо) kimi bəzi kəlmələr almışlar ki, ərəblərin “Sibəveyh” ismi kimi təsərif qəbul etməzlər. Bu halda bu kəlmələr tamamilə ruslaşa bilməyib mücərrədcə qalmışlar. Halbuki

türklər iki sövtiyyənin biri-birinə rast gəlməməsi üçün aralarına bir “n” hərfi ataraq böylə əcnəbi kəlmələrinin hamısını təsrifata uydurmuşlar: balton, baltonu, baltona... ilx. Yəni əcnəbi kəlmələrini türkləşdirmək üçün dilimizdə, hecalarımızda heç bir rəkakət [nöqsan; çatışmazlıq] və mümaniət [manecilik] yoxdur. Avamların bu ictihadı [qaydası] mü-təxəssislərimiz üçün türkləşdirmək fəqərəsində bu birinci rəhbər gərək olsun. Hecalarımıza uydurmaq niyyəti ilə “fikir, elm, şe’r, hüzn, qətl, toxm” kimi kəlmələri “fikir, elim, şeir, hüzn, qətil, toxum” kimi surətlərini qəbul etməlidirlər ki, hecalarımızın təbii vəziyyətlərinə uyğun ola bilsinlər.

2) “J” hərfi tələffüzümüzdə uyğundur. Lakin saf türk kəlmələrində bulunmaz. Yalnız “jalə, jandarma” kimi əcnəbi kəlmələrində eşidilir. Böylə olan surətdə bu hərfin əlifbamızda davamına ehtiyac görünməyir. Biz bu məsələnin qəti qərarına bir söz deməmiş, həllini ərbabi-ixtiasa vəgüzar edirik [mütəxəssislərə tapşırıq]. Avamlarımız bunu “c” kimi tələffüz edirlər: jandarma - candarma. Bunu nəzərə almalıdır.

3) “R” hərfi tələffüzümüzdə mövcud ikən saf türk kəlmələrinin başında bulunmazlar. Binaənileyh [ona görə], bu hərflə başlayan kəlmələri türkləşdirmək üçün avamlar böylə kəlmələri hürufi-sövtiyyə [sait] ilə başlarlar. Məsələn, “rus”, “rum”, “Rüstəm” kəlmələrini “urus”, “urum”, “Ürüstəm” deyə tələffüz edirlər. Bu fəqərədə ən böyük məharəti “oruc” kəlməsində tamam etmişlər. Böylə ki, farsların “ruzə”-sini “uruzə - uruzə” və bundan da “oruc” deyə tamən türkləşdir-

mişlər. Böylə cəsur təşəbbüscülərə mərhəbələr olsun!

Şəmsəddin Sami əfəndinin nəzərinə baxılarsa, “l” hərfi ilə də başlar kəlmələrimiz yox imiş. Lakin “r” hərfinin başına gələn “l” hərfində müşahidə edə bilmədik. Həmçinin Nəcib Asim əfəndinin də iddiasını təhqiq edəmmədik. Bunun da iddiası: “Qədim türk və moğol kəlmələri “p” hərfi ilə başlanmazlar” cümləsindən ibarətdir. (Palto kəlməsini avamlar “b” hərfi ilə tələffüz edirlər: balto.) Bu iş-tibahlı [şübhəli] məsələlərin hamısı ərbabi-fünuna [elm adamlarına] gərək həvalə edilsin.

4) Hecaların tərkibini öyrəndikdən sonra, onların bu dəfə aralarındakı əlaqədən bəhs etməliyiz. Türk dilində bir hal vardır ki, bu heç bir dilə müyəsər deyil. Bu da ondan ibarətdir ki, kəlmənin ilk hecası səqil [qalın] olarsa, onun təsiri ilə kəlmənin qalan hecaları da, hətta ədati də səqil olur. Bərəks [əksinə], xəfif [incə] heca ilə başlarsa, bu xəfiflik kəlmənin sair hecalarına da sirayət edir. Məsələn, “qaldırmaq” feilinin birinci hecası “qal” səqil olduğu cəhətə qalan iki hecaları da “dır-maq” səqil oxunur. “Gətirmək” feilinin birinci hecası “gəl” xəfif olduğu üçün sair iki hecası da “tir-mək” xəfif olur. Dilimizin bu uyğunluğuna ahəng (hərmonie) deyirlər.

“Vav”ların müdaxiləsi ilə bu ahəng fəqərəsi daha gözəl bir hal kəsb edir. Məlum olduğu üzrə, türkcə dörd növ “vav” hərfinin sövtü [səsi] vardır: ikisi səqil məbsutə [qalın geniş; “o” səsi] ilə səqil məqbuzə [qalın dar; “u” səsi], ikisi də xəfif məbsutə [incə geniş; “ö” səsi] ilə xəfif məqbuzə [incə dar; “ü” səsi]. Səqil məbsutə ilə

başlayan kəlmələrin ahəngi səqil məqbuzə ilə də tamam edilir (oruc, odun kimi). Xəfif məbsutə ilə başlanılan kəlmələrin ahəngi də xəfif məqbuzə ilə qurtarılır (örtük, kötük kimi). Lakin səqil məqbuzə ilə başlanılan kəlmələrin uyğunluğu səqil məqbuzə ilə həmrəng edilir (duyğu, quzu kimi). Xəfif məqbuzənin də uyğunluğu xəfif məqbuzə ilə tamam edilir (çürük, bükük kimi). Bu fəqərələrə [hadisələrə, dil hadisələrinə; faktlara] ondan ötrü diqqət edilir ki, mütəəddid [müxtəlif] və əvvəla əcnəbi kəlmələri türkləşdiyi əsnada məzkur [deyilən] qaydalara gərək tətbiq edilsin.

Bundan əlavə, hürufatın təbdili [əlifbanın dəyişdirilməsi] qismət olarsa, bu qanunlar kəlmələrin təsrifatında da icra ediləsidir. Məsələn, birinci və üçüncü növ kəlmələrin məfuli bihi də səqil məqbuzə ilə qurtulur (orucu, odunu, quzunu kimi). İkinci və dördüncü növ kəlmələrin də məfuli-bihi xəfif məqbuzə ilə tamam edilir (örtüyü, kötyü, çürüyü, büküyü kimi). “Çünkü” kəlməsi də “çünkü” forması ilə yazılmışdır.

Sair millətlərin imla pozğunluğu hamıya məlumdur. Ahəng üsulunu kamilən icra edə bilərsək, bu imla pozğunluğu bəlasından tamən azad olarıq ki, bu da ən qiymətli bir nemətdir.

Bu ahəng üsulu ərəb və fars dillərində yoxdur. Bunlarda səqil və xəfif hecalar qatma-qarışıq olub səqil ilə başlanılan kəlmələr xəfif ilə qurtarır (“sayə” kimi); xəfif ilə də başlanan səqil ilə qurtarır (“elan” kimi). Bəzən iki səqil arasında bir xəfif (“asitan” kimi) və bərəks [əksinə], iki xəfif arasında da bir səqil (“ianə” kimi) olur. Xülasə, bizim ahəngimiz-

dən onlarda bir əlamət də görünməyir.

Səlcuqilər gözəl ahəngi nəzərdə saxlamayıb, düzgün və uyğun kəlmələrimizi ərəb və fars kəlmələrinə oxşadaraq halitəbdən [təbii haldan] çıxardılar.

Məsələn, “qara” kəlməsini gah “qəra” və gah da “qarə” formasında yazdılar. Get-gedə bu nəzirələr daha artıq hallara düşdü: “alma”-nı – “əlmə”, “dəyirmən”-i – “dəyirman”, “dikən”-i – “dikan”, “qardaş”-ı – “qardəş”... surətlərində yazdılar.

Zəmiri-şəxsilər [şəxs əvəzlilikləri] “bən”, “sən” xəfif hecalardan ibarət olduğu halda, məfuli-ileyhləri [yönlük halı] “bəna - bana, səna - sana” kimi səqil hallarda yazıldı. Bunlara kifayət etməyərək, bir çox səqim [yanlış] tərkiblər də yapıldılar ki, dilimizi daha çirkin bir surətə salırdı. Məsələn, “yaylaq” kəlməsindən “yaylaqıyyə” [yaylaq sahibinin sürü sahiblərindən aldığı pul], “dədə” kəlməsindən “dədəğan” [dədələr], “ciftlik” [əkin-biçin yaxud müxtəlif heyvanların saxlanması üçün istifadə olunan geniş sahə; təsərrüfat] kəlməsindən “ciftlikət” [ciftliklər], “el” kəlməsindən “elat” və sairələri.

Əcəba, ərbabi-qələm [qələm sahibləri, yazıb-oxuyanlar] dilimizi bu hala saldıqları halda, avamlarımız nə yapmışlar?

Bunlar da bir çox ərəb və fars kəlmələrini ahəngimizə uydurub türkləşdirmişlər. Məsələn, “əmrud”, “canavər”, “dürrac”, “tınab”, “çadərşəb”, “zuqaq”, “çəharyek”, “çarçubə”, “təmaşa”, “haci”, “zatülcənb”, “aləv”, “çəhartaq”, “xürus” kimi ahəngə uymayan kəlmələri “armud”, “canavar”, “turac”, “tənəf” [ip; kəndir], “çarşab”, “soqaq”, “çərək”, “çərçivə”, “təmaşa”, “haci”, “sətəlcəm”, “holo”, “çardağ”, “xoruz” kimi tələffüz və qəbul etdilər ki, bunların

bir çoxu bu axır vaxtlarda ədəbiyyata da keçmişdir.

Söz yoxdur ki, avamların üsulu dürüst, xəvaslarınkı [seçkinlərinki; ziyalılarını] zəlalətdir [yanlıştır]. Avamların yolunu təqib edərək biz də qanunumuza uymayan kəlmələrin türkləşməsinə çalışsaq, vaxtilə bizə yabarı görünən kəlmələrin hamısını milliləşdirə bilərik. İştə, yazıçı əfəndilər, avamların izini qəbul ediniz!

Fərhad Ağazadə

QANUN

Qüruni-ülada [Qədim dövrdə] otuz üç filosof mövcud olub, bunlardan hər birərləri ülumi-riyaziyyə, heyət [astronomiya] və kosmoqrafiya və coğrafiya kimi fünuni-aliyyəni [ali fənləri] kəşf edərək bir çox ixtiraatda bulunmuşlardır. Sənayenin [sənətlərin] əksərişi dəxi işbu filosoflar zamanında icad edilərək mövqeyi-tamaya qonulmuşdur. Bu filosoflardan 16-cı Aristidi, 17-cisi Anaksimandros və 20-cisi Fisaqoros tərəflərində[n] qəvanin icad və mövqeyi-intişara qonulmuşdur [qanunlar icad edilmiş və yayılmışdır].

Məbdəyi-qəvanin [qanunların başlanğıcı] Anaksimandros tərəfindən mövqeyi-inkışafa qonulmuş [inkışaf etdirilməyə başlanmış] və Fisaqoros da Anaksimandros qəvanini haqqındakı məvaddi-qanuniyyəni [qanun maddələrini] əlavə və zəmm edərək [artıraraq] islah etmişdir [təkmilləşdirmişdir].

Aristidi əvvəlcə dinə mütəəlliq [dair] qəvanin tənzim və mövqeyi-icraya qoyaraq, şagirdləri bulunan Anaksimandros, Fisaqorosa təlim və tədris etmişdir.

Aristidi zamanında bir heyəti-hakimə təşkil edərək, dini olan mühakimatda mütəəddid əza və hükkam hüzurunda mücriminin mühakimatı tərtib və müamilata aid dəavidə bir heyəti-müntəxəbə təərfindən rəyət və təcrim edilirdi. [Aristidi dövründə bir hakimlər heyəti təşkil edilərək, dini mühakimələrdə çoxsaylı üzvlərin və hakimlərin hüzurunda günahkarların mühakimələri icra edilir və cəzası müəyyənləşdirilir və ictimai həyatın müxtəlif sahələrinə aid mühakimələrdə seçilmiş heyət tərəfindən baxılır və cəzalandırılırdı.]

Aristidi qəvanini-mövzuəyə [qoyulmuş qanunlara] fəvqəladə riayətlə, heyəti-hakiməni və hətta padşahları istisna etmədən, qanuna tabe tutarlardı. Bir gün qayətlə [son dərəcə çox] sevdiyi bir adamın edamına hökm verdiyi sırada, ağlayaraq hökm verdiyini müşahidə edən əzadan [üzlərdən] birisi Aristidiyə xitabən:

– Bu sevdiyiniz zat [şəxs] haqqında hökmi-qanunu tədil etmək [qanunun hökmünü dəyişdirmək] və əfv etmək əlinizdə ikən, məhkumiyyətinə qərar vermək və sonra da məhkumiyyətindən dolayı ağlamaq, mütəəssir olmaq icab etməzdi [lazım gəlməzdi].

Aristidi:

– Ehkami-qəvanini mühafizə etmək bir fərizədir [məcburiyyətdir, vacibdir]. Və bir dostumun fəlakətindən dolayı da mütəəssir olmaq şimə icabatıdır [xasiyyətimin, təbiətimin zərurətidir]. Hökmi-qanunu ifa eylədiyimdən dolayı təəssürü-vicdanıyyədən [vicdan əzabından] asudə isəm də, dostumun məhkumiyyətindən dolayı mütəəssir olmamaq mümkün olamadığından, bizzərur [istər-istəməz] eləni-təəssür edərək ağlamaq lazımdır, – cavabını vermişdir.

Zamani-hakimiyyətində heç kimsə bəqeyri-haqq [haqsız] məhkum edilmədiyini kimi, tövsiyə və iltimasla da [xahişminnətlə də] kimsənin qanundan istisna edilməyərək, ərbabi-nüfuz və hükkamın [nüfuzlu şəxslərin və hakimlərin] belə haqlarında qəvanini-mövzuə ehkamı tətbiq edilmişdir.

Şagirdlərindən bulunan Anaksimandros Aristidini tənqidən söyləmişdir ki: Qanun hörümçək ağ [toru] kimidir; quşlar o ağdan qurtular, qaçar və sinəklər o ağın içində tutular, qalar. Yəni ərbabi-nüfuz və yəsar [nüfuz və sərvət sahibləri] qəvanini-mövzuədən kəndisini qurtara bilər; fəvqəra və züəfa [kasıblar və zəiflər] isə qurtara bilməyərək ehkami-qəvanin [qanunların hökmü] altında məğdur [haqsızlığa məruz qalmış] və məhkum qalar demişdi.

Fisaqoros Aristidinin bu tənqidini təriz və islah [tənqid etmək və düzəltmək] surətində, ehkami-qəvanini mühafizə etmək və riayət edilməsi məcburiyyətini tövsiyə etmiş və demişdir ki: Məmləkətinin inzibatını [nizam-intizamını] arzu edən hökmdara lazım olan, kəndisi və qürənası [yaxın çevrəsi] və əsgəri, əfradınas [xalq, sadə adamlar] kimi qəvanini-mövzuəyə riayət etməkdir.

Anlaşılar ki, padşahlar belə ehkami-qəvanindən müaf [azad] tutulmayırlar və qəvaninə fəvqəladə riayət edilməsi məcburiyyəti iltizam və tövsiyə edilir.

Aristidi qəbləl-hicrə 1852 müqəddəm [hicrətdən 1852 il əvvəl] vəfat edib, müddəti-həyatı yüz iyirmi sənədir. Bu müddət zərfində 1300 qədər ceyran və sair heyvan dəriləri üzərinə yazılmış məvaddi-qanuniyyə təlif etmişdir [qanun mad-

dələri tərtib etmişdir]. Təlifətin [əsərlərin] bir qaç danəsinə bizzat Atina [Afina] müzəxanasında təsadüf etmişdir ki, bunlardan birisi[nin] bilxassə Cənabi-Haqqın vəhdaniyyəti [birliyi] və bu kainatın sahibsiz olmadığını havi olduğu [əhatə etdiyi], rəhbərlik edən zat [bələdçilik edən şəxs] tərəfindən hekayə edilmişdi.

Qəvanin tərəşşöh və intişar edən mənbəyi təvarixdə mütəəddid rəvayətlərlə yazıla gəlməkdə isə də, kütübi-müqəddəsənin havi olduğu ehkamın əsasi mənbəyi Aristidinin əsərindən iqtibas edildiyi rəvayəti müvərrixin indində qəbul edilmişdir. [Qanunların əmələ gəldiyi və yayıldığı mənbələr tarix kitablarında keçmişdən bəri müxtəlif rəvayətlər şəkildə yazılsa da, müqəddəs kitabların içindəki hökmlərin əsas mənbəyinin Aristidinin əsərindən götürüldüyü tarixçilər tərəfindən qəbul edilmişdir.]

Təsəlsülən və təbəddülən zamanımıza təsadüf edən qəvaninin mövzusu da Qurani-Kərimdir. [Silsilə şəkildə və dəyişikliklərlə zamanımıza gəlib çatan qanunların mövzusu da Qurani-Kərimdir.]

Türkiyədə məriyyəül-icra olan qəvanin kamilən ehkami-Quranı havidir. [Türkiyədə qüvvədə olan qanunlar tamamilə Quran hökmlərini ehtiva edir.] Yalnız üqubat [cəzalar] cəhəti təbdil və tədil edilmişdir [dəyişdirilmiş və mötədilləşdirilmişdir]. Bu təbəddülün [dəyişikliyin] səbəbi də Sultan Mahmud zamanında Avropa Türkiyə qəvanininin şiddət və icrasında müğayirə-ədələt hadisətin vüqusuna binaən, qəvanini-mövcudənin tədil və bilümum rəaya haqqında təmim və tərmim edilmiş izbar və israr edilməsi üzərinə “ehkami-Quran” üç qismə inqisam edərək, əhli-həzə məriyyəül-icradır [ədələtə zidd hadisələrin meydana gəlməsi üzündən, möv-

cud qanunların dəyişdirilməsinin, bütün vətəndaşlar üçün ümumiləşdirilməsinin və yaxşılaşdırılmasının təkidlə tələb edilməsi nəticəsində, “Quran hökmləri” üç qismə ayrılaraq, indiki halda qüvvədədir.

Ehkamı-Qurandan müaməlat və münakəhat ibka edilərək [ailə və miras hüququ ilə nikah qaydaları saxlanaraq], yalnız üqubat [cəzalar; cərimələr] cəhəti tədil edilmiş [mötədiilləşdirilmiş] və Avropanın müvafiqəti də inzımam eyləmişdir [həmrəliyi də əlavə edilmişdir]. Şu halda ehkamı-Quran baqi [qalıcı, qüvvədə] deməkdir. Hər nə surətlə olursa-olsun, mövqeyi-intişara qonulan qəvanin hər fərdə təşmil [şamil] və hər kəs haqqında siyyan [bərabər] bulunması lazımdır.

Təşəkkül edən bir hökumət üçün əvvəl-əmrədə [hər şeydən əvvəl] müqtəzi qəvanin [lazım gələn qanunlar] tənzim edilməklə bərabər, rüəsa [başçılar] belə qəvanini-mövzuədən istisna edilməməlidir. Və ehkamı-qəvanin fəvqəladə bir surətdə mühafizə və riayət edilərək mövqeyi-icraya qoyularsa, o hökumətdə cümlənin arzu eylədiyi bir ədalət zühur edər ki, bu ədalət sayəsində həm hökmdar və həm də hökumət paydar və namdar olar [qalıcı, əbədi olar və ad-san qazanar]. Əfradi-əhaliyə qəvaninin məzaya və qəvaidini [məziyyətlərini və qaydalarını] bildirmək və göstərmək, ehkamı-qəvanin tətbiq və icra edən məmurini-hökumətin [hökumət məmurlarının] adılanə və qəvaninə riayət-karanə bir surətlə tətbiq və hərfiyyə icra etməsidir.

Qanunsuz bir hökumətin uğradıqları ixtilal və düşar olduqları izmihlal [çöküş] təəddüdən təvaxixdə mündəricdir [tarixlərdə dəfələrlə qeyd edilmişdir].

Ədalətin təsiri-mənəvi və zahiri mü-səlləmi-ələmiyədir [mənəvi və açıq-aşkar təsiri hər kəs tərəfindən etirazsız qəbul edilir]. Ədaləti yapacaq olan qanundur. Qanun hökmünü icra etməzsə, ədalət də olammaz və ədalətsiz hökumətin bəqası da imkan xaricində olduğunu təvaxix göstərdiyi kimi, təcarübi-mədidə [uzun təcürübələr] ilə də sabit olmuşdur.

“Qanunsuz hökumət və hökmdar payidar olammaz.”

Z. Ayn.

BAKI XƏBƏRLƏRİ

Xariciyyə naziri hüzurunda

Srağagün Ukrayna missiyası Xariciyyə naziri həzrətlərini ziyarət etmişdir. Missiya dün Bakıdan Tiflisə azim olmuşdur [yola düşmüşdür]. Heyətin layihəsinə məbni [əsasən], Zaqaqaziya baş missiyalıqı Tiflisdə təşəkkül edəcəkdir. Bakı, Batum, Tiflis, İrəvanda isə birər konsulluq olacaqdır. Heyət Petlyura hökuməti tərəfindən təyin edilmişdir.

Mərkəzi Ev Komitəsində

Mərkəzi Ev Komitəsi cənbindəki [nəzəndəki] Ətfala Müavinət [Uşaqlara Yardım] Bürosu 30 eylüldəki iclasında 1919-cu sənəsinin təşri-əvvəli ibtidasından [oktyabrın əvvəllərindən] darüleytam [yetimxana] işlərinin təsviyəsinə [ləğvinə] qərar vermişdir. Müsəlman darüleytamı Cəmiyyəti-Xeyriyyəyə, “Şamaxinski” və “Yasli” darüleytamları isə Rus Milli Komitəsi ixtiyarına keçmişdir.

Gündüz ətfal ocağı isə 85 % erməni yetimləri olduğu üçün büro tərəfindən

Erməni Milli Komitəsinə verilmək istənilsə də, Komitə, parası olmadığından imtina etmişdir. Büro bu haqda Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarəti indində [Sosial Təminat Nazirliyi nəzəndə] təşəbbüsatda bulunmuşdur.

Beynəlfirəq komissiya

“Müsavat”ın Bakı Komitəsi 13 təşri-əvvəldə [oktyabrda] qərar vermişdir ki: 1) Üç yüz mindən fəzlə müsəlman qaçqınları Azərbaycan torpağına iltica etdiklərindən [sığındıqlarından], qaçqınlara müavinət üçün beynəlfirəq [partiyalararası] bir komiyon təşkilə təhti-qərara alınmışdır. Və bu münasibətlə sair firqələrlə müzakirədə bulunmaq üçün komitə Məhəmmədəli Rəsulzadəni intixab etmişdir [seçmişdir].

Cəngəllilər və hökumət kazakları

Bu gün İrandan varid olan [gələn] bir nəfər mötəbər zat [şəxs] xəbər verir ki, İran kazakları cəngəlliləri və onların rəisi Kicik xanı Cəngəldə əhatə etmişlərdi. Böyük vuruşmalar olub, axırda Kicik xan mühasirədən çıxıb kazakların dəstələrini pərakəndə edərək, Rəştin dörd ağaclığına qədər təqib etmişdir. Bu xəbər Rəştə yetişərkən ingilislər şəhəri və ətrafını mühafizə etmək üçün zirehli avtomobillər və sürətlə qazılmış xəndəklər və səngərlərlə istehkam etmişlərdi. Təşri-əvvəlin 13-də Qəzvin tərəfindən Ənzəliyə bir çox ingilis hind əsgərləri varid olmuşlardır.

Birinci kitab

Müəllim Mirzə Abbas Abbaszadənin “Birinci” əlifbasının səkkizinci təbi [çapı] milli rəsmlər, ərəb və farsli sözləri qa-

rışmaqsızın, milli hekayələr, masallar, yarıltmaclar və tapmacalar əlavəsi ilə ikmal edilmiş [kamilləşdirilmiş] surətdə Azərbaycan Hökumət mətbəəsində çap olunmaqdadır. Bu günlərdə təbdən çıxarılıb satışa buraxılacaqdır.

Ukrayna səfərinin şəhərimizə gəlməsi

Təşri-əvvəlin [oktyabrın] 10-da Ukrayna səfəri başda Kraskovski olmaq üzrə şəhərimizə gəlmişdir. Səfərət heyətinə general-konsul Lesnyak, katib Tışkeviç, hərbi ataşe polkovnik [Nikolay] Çexovski və əmr zabiti Qrebzer cənabları daxildirlər. Təşri-əvvəlin 11-də səfərət Azərbaycan Cümhuriyyəti Xariciyyə naziri [Məmməd Yusif] Cəfərov cənabları ilə görüşmüşdürlər.

Ezam

Bakı qubernatorunun qətnaməsi ilə qubernator müavini polkovnik Əmir xan Xoyski cənabları Göyçay və Şamaxı qəzalarında olan idarələri təftiş etmək üçün oraya göndərilir. Müşarünileyh [adı çəkilən] müavin əfəndiyə xidmətçilərin xəyanət və sui-istimalı [sui-istifadəsi] kəşf edildiyi surətdə böylələrini təhti-mühakiməyə [mühakimə altına] almaqla xidmətlərindən kənar etmək ixtiyarı dəxi verilmişdir.

Məhkəməyə cəlb

Bakı Mahal Məhkəməsi müddəiyi-ümumisinin [prokuratorunun] əmrinə binəən [əsasən], xidmətində cinayət kəşf edildiyi üçün Bakı Mərkəzi Həbsxanasının sabbıq naçalnik müavini Meriks təhti-mühakiməyə [mühakimə altına] alınır.

Milyoner Həsən Mustafayevin işinə dair

Cəza qanununun 1666-cı maddəsi ilə təhti-mühakiməyə [mühakimə altına] alınan və həbsxanada saxlanılan məşhur milyonerlərdən və mədən sahibi Həsən Mustafayev istintaq qurtarınca qədər 300 min manat rəhn müqabilində Mərkəzi Həbsxanadan azad edilmişdir.

İclas

Pəncşənbə [cümə axşamı] günü axşam saat 6-da Türk Ədəmi-Mərkəziyyət fir-qəsi “Müsavət”ın Bakı Komitəsi iclası təyin olunmuşdur.

BİRJADA

Kerenski minlik 1.050 manat, 250-lik kəndi qiymətindən yuxarı getməyir və xırda isə kəndi qiymətindən 5 faiz əskikdir. Nikolay 500-yü 1.600 manat, 100-lüyü 320 manat və xırdası 70 manatdır. Gümüş manat 65 və xırda pul isə 25 manatdır. Osmanlı altın lirəsi 720 manat və kağız lirəsi 225 manatdır. Tiflis parası 1 faizdir. İngilis lirəsi 750 manat, imperial 650 manat, Otriş [Avstriya] qızılı 1.600 manat və onluq qızıl 810 manatdır.

CƏMIYYƏTİ-XEYRIYYƏDƏ

Düşənbə [bazar ertəsi] günü təşrinin əvvəlin [oktyabrın] 13-də Bakı Cəmiyyəti-Xeyriyyəsinin iclası çağırılmışdı. Cəmiyyətin sədri Qasım Qasimov məclisi bu sözlərlə açdı:

İki gün əqdəm [qabaq] 400-dən fəzlə Üçkilsə, Zəngəzur və Qars qaçqınlarının Bakıya varid olduğu [gəldiyi] xəbərini eşidib, istasyona getdim. Orada onların yeməklərini təmin etdikdən sonra məsləhət böylə oldu ki, bir gecə istasyonda vaqonların içində depoda qalsınlar. Er-təsi gün istasyondan götürüb “Səfa” məktəbi binasında və başqa yerlərdə müvəqqədən yerləşdirib yemək-içməklərini tamamilə təmin etdik. Fəqət bu gün qaçqınlara yer verilməsi xüsusunda müzakirə üçün qubernatorla görüşdüm. Məsləhət böylə oldu ki, qaçqınları yerləşdir-mək üçün şəhər istasyonunun yanında olan “Edison” teatrosu təxliyə edilsin.

Qaçqınlara yardım üçün idarəmizə ianələr gəlməkdədir. Bu günə qədər Şeyx Əbdülqəni həzrətlərinin iştirakı və fəaliyyəti sayəsində 50 min manata qədər ianə varid [daxil] olmuşdur. Əlavə-əzin [bundan əlavə] bu gün fəxri sədrimiz Hacı Zeynalabdin Tağıyev cənabları qaçqınlar üçün 50 min manat pul və qapadılmış olan ünas [qızlar] məktəbindən qalan 100 dəst əlbisəni ianə etmişdir. İşbu əşya yarın saat 10-da veriləcəkdir. Bundan başqa, bu gün qaçqınlara qənd, çay verilməsi üçün Ərzaq Nəzarətinə bir kağız göndərmişəm.

Bainhəmə [bununla belə], qaçqınlar məsələsi gündən-günə ağırlaşmaqdadır. Böylə ki, Qubada və ətrafında 35 minə qədər qaçqın var və onların bir hissəsi Bakıya varid olması ehtimalı da vardır. Əlavə-əzin, Parlaman tərəfindən Zəngəzurdakı çöllər və meşələrə dağılmış fə-ləkzədələri [bədbəxtləri] toplamaq üçün göndərilən Mustafa bəy Əlibəyov təkrar qaçqınları Bakıya göndərməkdədir. Bu

gün qaçqın sartlar gəlmişlərdi. Bunları da İçərişəhərdə Gömrükxana yaxınlığında olan mənzillərdə yerləşdirib yeməklərini təmin etdik.

Əlhasil, işbu xüsusda biz gecə-gündüz çalışıb pənahsızlara maddi və mənəvi imdad yetirməyi kəndi borcumuz hesab etdiyimə görə, bu xüsusda bir qaç məsələnin həllini lazım bilirəm:

- 1) Para toplamaq;
- 2) Əlbisə toplamaq;
- 3) Bu günlərdə artıq fəaliyyət lazım gəlib də, idarəmizdə xidmətçilərimiz az olmasına cəhət, idarə üzvlərinin növbət-lə gündə iki saat idarədə işləməyi;
- 4) Cəbə [ianə qutusu] ilə ianə toplamaq.

Və bundan başqa bir qaç məsələlər də vardır:

- 1) İdarəyə kargüzarımız Ağaməhəməd İbrahimli tək olmağa görə bir katib tutulması;
- 2) Hesabdarımız istefa verdiyinə cəhət, yenidən rusca, türkcə savadlı bir hesabdar tutulması.

Məsələlər müzakirə edilib siyahı təriqi [üsulu] ilə ianə və əlbisə toplamağı haqqındakı təklifi Məclis qəbul etdi və qət olundu [qərara alındı] ki, işbu xüsusda “Azərbaycan” qəzetəsi vasitəsilə cama-ata elan olunsun. Və bundan başqa Məclis lazım gördü ki, zeyldə [aşağıda] göstərilən yerlərə ianə toplamaqdan ötrü Cəmiyyət qəbz dəftərləri tapşırınsın:

- 1) Ağə Qəni Məhəmmədovun kantoruna;
- 2) Hacı Zeynalabdin Tağıyevin fabrika kantoruna;
- 3) Kərbəlayı Məhəmmədəli Salehovun dükana;
- 4) İstiqrazi-mütəqabilə bankı və ba-

zarda bir-iki lazım gələn yerlərə.

Sədrin, idarə üzvləri növbətlə gündə iki saat idarədə hüzu [olması] təklifi dəxi qəbul olunduqdan sonra darüleytam [yetimxana] xüsusunda bir məsələ ariz oldu [meydana çıxdı].

Sədr darüleytama dair bir qaç məlumat verdikdən sonra Əsədulla Əhmədov uzun bir nitqində bir çox sübutlarla darüleytamın hökumət öhdəsinə verilməsini təklif etdi. Zira darüleytama 200-dən fəzlə yetim çocuqlar toplanmışdır.

“Cəmiyyəti-Xeyriyyə bir o qədər yerlərə kömək edərkən və ildə darüleytamın 1 milyondan fəzlə xərci olduğu üçün Cəmiyyət beş-üç gün və ya bir-iki aydan sonra qapana bilər. Ondan sonra bu yetimlərə kim sahib durub pərəstar [himayəçi] olacaqdır? Bir cəhətə dərdi əvvəldən düşünüb çarə aramaq lazım gəlir. Mən darüleytamı hökumətin öhdəsinə verməyi və ya xərcini hökumətdən alıb Cəmiyyəti-Xeyriyyə darüleytamı idarə etməyi lazım bilirəm.”

Bu axırıncı məsələ də ətraflı müzakirə edildikdən sonra Əsədulla Əhmədovun təklifi qəbul edilib Cəmiyyət tərəfindən Qasım Qasimov, [Ağə] Qəni Məhəmmədov və İsmayıl bəy Səfəralibəyov intixab olundular [seçildilər] ki, saat 12-də işbu xüsusda Ümuri-Xeyriyyə [Sosial Təminat] naziri və müavini Rüstəm xan Xoyski ilə müzakirə üçün Nəzarətə getsinlər. Hesabdar və katib məsələsi gələn iclasa saxlandılar.

Axırda sədr Təzəpir məscidinin təmiri və şühədə [şəhidlər] şərəfinə qəbiristanında abidə tikilməsinə şüru edilməsi [başlanması] haqqında məlumat verib, məclis bununla xitama yetişdi.

Cəmiyyəti-Xeyriyyə şühədə şərəfinə [abidə] tikilməsi üçün 550 min manatlıq bir smeta təsdiq etmişdir.

AZƏRBAYCANDA

Qazaxdan

1

Qaçqınların hali

Bildirdən bəri Ermənistanda ermənilərin müsəlmanlara qarşı törətdikləri fəlakət və zülmərdən naşi, [zülümlər səbəbindən] Qazax bir qaçqın meydanı olmuşdur. Qaçqınlar axın-axın gəlib bu ufaq qəsəbəyə tökülürlər. Hamısı da fəna halda. Xəstə, ac, çılpaq, məskənsiz, gecələri küçələrdə, Qazaxın o yaş, o azar verən qəliz havasının altında keçirirlər. İniltilər, solğun simalar, zəif və düşgün gövdələr ürəkləri ağrıdır. Fəqət bunlara qarşı hələ bir tədbir yox. Hamı etinasız, qeydsiz, hamı “Ah, bədbəxtlər, zavallılar!” deyər bəlkə də səmimi, fəqət məələn [məna etibarılı] boş və quru hisslərlə bunların yanından ötüb gedirlər.

Bir neçə gün bundan qabaq bunlara adambaşı bir neçə girvənkə taxıl paylanmışlar və bununla bunlara olan müavinət bitmiş, yenə də dilənçilikdə, yenə də sərgərdanlıqda qalmışlar. Bilmək olmayır burada olan Ümuri-Xeyriyyə vəkili nə təşəbbüsdədir? Əlbəttə, tezliklə bunlara kömək etmək və bunları kəndlərə yayıb, bir işə cəlb etmək lazımdır. Və illə [yoxsa] şəhərdə qalıb bir tərəfdən küçələrdə düşəcək soyuqların qurbanı ola bilərlər. O biri tərəfdən, özlərinin xəstəliklərini on-suz da hifz üsihə [gigiyena] cəhətdən fəna olan Qazaxa yaya bilərlər.

2

Kəndlilər qurultayı

Keçən eylülün 26-da Qazax qəsəbəsində Qazax uyezidinin kəndlilər qurultayı çağırılmışdı. Qurultayı dəvət edən “Hümmət” firqəsinin yerli bürosu idi isə, əslən təşəbbüs “Hümmət”in Mərkəzi Komitəsi tərəfindən idi. Qurultaya gələnlər bunlar idi:

Parlaman üzvlərindən Əhməd Cövdət, Səməd ağa Ağamalioğlu, İbrahim Əbilov, Hacı Kərim Sanıyev, Əliheydər Qarayev və Bakı fəhlələr konfransından Ağababa Yusifzadə, [Dadaş] Bünyadzadə və qeyriləri.

Qurultaya sədr və katib seçiləndən sonra müzakirəyə qoyulacaq məsələlərin surəti Məclisə təqdim olunur ki, onlar da bunlardır:

- 1) Əhvali-hazirə;
- 2) Sosializm barəsində və məramnamə məsələsi;
- 3) Parlamanın gördüyü işlərindən;
- 4) Torpaq məsələsi və
- 5) Məhəlli [regional] məsələlər.

Birinci məsələ, yəni əhvali-hazirə müzakirəyə qoyulur. Burada dakladlar başlanır, nətiqlər meydan alır, yeni Amerikalılar kəşf olunur ki, Çar hökuməti bizi qaranlıqda, zülümdə saxlayırdı ki, bütün azadlığımızı əlimizdən almışdı. İndi isə inqilabın günəşi üfq-i-həqiqətdən çıxıb özünün canbəxş [həyat verən] zərrələri ilə bu zülümləri və qaranlıqları büsbütün məhv etdi. Nikolay böylə-şöylə idi, ona görə, öz haqqına çatdı. Yəni yenə ağı məclisi qurulub, ağılar deyilməyə başlandı.

Bundan sonra da bizim Azərbaycan Hökumət və Parlamanının üstünə düşməyə başladılar. Böylə ki, Yusifzadə Ağababa

baba cənabları cadugər kimi gah qolunu çirmalayıaraq, gah əsasını yağlayaraq, cürbəcür yaraşıqsız jestlərlə özünün dərin bir siyasiyyun [siyasətçi] olduğunu və marksizm aləmində geniş bir mütəfəkkirliyini göstərərək dedi ki:

“Azərbaycan hökuməti Denikin ilə əqdnamə [saziş] bağlamış, sizin canınıza həvalə gəlməkdən ötrü Denikinə top və tüfəng göndərmiş. İndi budur Denikin gəlir. Hökumət isə əsla bir tədbir görməyir.”

Bunun arxasınca Bünyadzadə – inqilabiyyun [inqilabçılıq] düşüncəsinin o “böyük dahilərindən”, üzünü camaata çevirib əlavə edir ki:

“Hökumət də və Parlaman da sizi aldadır. Bunlardan siz özünüza gün gözləyə bilməzsiniz. Bunlar sizi fəlakətə aparırlar və burada oturan bu məbusların “Biz sizi müdafiə edəcəyik” sözlərinə inanmayın. Azərbaycan idarəsinin başında oturanlar, Dağıstan camaatını satan, Nikolayın həman köhnə generallarıdır. Sizin qanınızı soran həman xanlar, bəylərdir.”

Və bunlardan sonra Əliheydər Qarayev də (sol “Hümmət”çi) həman nəğmələri oxuyub deyir ki:

“Hökumət fəhlə və kəndli tərəfdarı olanları dustaqlarda saxlayır, sürgünlərdir ki, biz – sizin uğurunuzda “canfəşanlıq” və “fədakarlıq” edənələr, mayda zabastovka yapıb etiraz etdik ki, hökumət Denikinə göndərilən silahlar barəsində tədbirlər etsin. Bunun əvəzində hökumət bizə dustaq və süngü göstərdi. Biz hökumətdən və Parlamanından yerin sizə verilməyini tələb edirik. Hökumət və Parlaman isə bunun həllini cürbəcür bəhanələrlə uzaqlaşdırır.”

Bu nitqlərin nəticəsi olaraq camaat artıq dərəcədə həyəcana gələr. Böylə ki, Parlaman və hökumətə qarşı nifrət və hiddət səsləri eşidilməyə başlar və həminin üzündə hökumətə tərəf bir tələb, bir acılıq müşahidə olunur.

Bərəkət versin, Məclisin sədri Hacı Kərim Sanıyev (menşevik) camaatın böylə qələyanını [cuşa gəlməsini] görüb, qalxıb deyir ki:

“Camaat, hökumətin adına qurlanmış bu iftiralara, bu yalanlara inanmayın. Bu sözlər sırf böhtandır, hökumət heç vaxt Denikinlə əqd bağlamayıb və bağlaya da bilməz. Və heç vaxt da Denikinə silah göndərməyib. Bunlar fəsad törədən sözlərdir.”

Fəqət buna baxmayaraq, bizə “mələklər məmləkəti” vədə verən Bakı Fəhlə Konfransının “səmavi vücudları” yenə camaatı hökumət və Parlamanı qarşı hər dürlü təbliğ və təşviqdən çəkinməyirdilər və açıq-açıqına bu hökumət və Parlamanı düşürməyə camaatı qızıdırırdılar.

Menşeviklər isə çox miyanə [ortabab] vəziyyət və rahat ton tutmuşdular və var qüvvələri ilə məzkur [deyilən] bolşeviklərin dörd bir tərəfdən gələn zərbələrini rədd etməyə çalışırdırlarsa, heyhat buna az müvəffəq olurdular. Məsələn, yer məsələsində bolşeviklərin qərarı keçdi.

İndi qurultay özünün ümdə məqsədinə – ki, ibarət olsun kəndliləri Azərbaycan Cümhuriyyətinin indiki keçirdiyi siyasi həyatla aşına etməkdən və bu Cümhuriyyətin camaat[ın] həqiqi mənafeyi naminə gələcəkdə alacağı şəkli-idarəsini təsvir etməkdən, – əcəba məramlara çatdımı?

dan ötrü xahiş edənlərə icazənamələr verilir və bunların qeyri kəslərdən pul ilə alınmasına heç bir lüzumu yoxdur. Ondən əlavə, icazənamələrdə qeyd olunan kimi, bu icazənamələrin qeyri şəxslərə də verməyi qadağandır.

Nəzarət bununla elan edir ki, hərəgah Nəzarət tərəfindən verilən icazənamələr ki, mal göndərmək üçün göstəriləcək dəmiryol bürosuna, tamojnaya və istasyon naçalnikinə; satılsa və ya qeyri şəxslərə verilsə, Nəzarət tərəfindən puç olunacaqdır. Necə ki, həmin sentyabrın 20-də Əziz bəy Sultanova verilən 9112 nömrəli icazənamənin satılmağına görə Nəzarət puç etdi.

Ticarət, Sənaye və Ərzaq naziri:
A. Əminov
İdarə müdiri: Makinski
T-283

Elan

Bununla Ticarət, Sənaye və Ərzaq Nəzarəti Lənkəran qəzasından və Muğandan taxıl aparmaq qadağan olduğu üçün verilən əmrnaməsinin ləğv edildiyini həmin oktyabr ayının 11-dən ümum əhaliyə elan edir.

Nazir: [Ağa] Əminov
İdarə müdiri: Makinski
T-282

Müdir:
Hacıbəyli Üzeyir

QEYD VƏ ŞƏRHLƏR

Sirk “Modern”

səh. 245. “Bu gün çox gülməli”: qəzetdə “gülməli” yerinə “gülmək” getmişdir.

Qəzetələrdən

səh. 250. “Banat”: Mərkəzi Avropada tarixi vilayət. Hal-hazırda Serbiya, Rumıniya və Macarıstan arasında bölünmüşdür.

Türkiyədə

səh. 252. “Deba”: “Jurnal de Deba Politic e Literer” [Journal des Débats Politiques et Littéraires]; 1789-1944-cü illərdə Parisdə fransız dilində nəşr edilən gündəlik qəzet.

“Sabah”: İstanbulda 1875-1922-ci illərdə nəşr edilmiş gündəlik qəzet.

səh. 253. “İstiqlal”: İstanbulda 1918-ci ilin axırlarından 1919-cu ilin axırlarına qədər nəşr edilmiş qəzet.

“Bəkirəğa bölüyü”: İstanbulda Hərbi Nazirliyə məxsus həbsxana olmuşdur. Xalq arasında, həbsxananın ilk müdürü olan Bəkir ağanın adıyla “Bəkirəğa bölüyü” kimi tanınırdı. Bu bina hal-hazırda İstanbul Universitetinə məxsusdur.

“Şərq Ordu komandanlığından”: Şərq Ordular Qrupu Birinci Dünya müharibəsində Osmanlı İmperiyasının Qafqaz cəbhəsində döyüşən ordular qrupu idi. Üçüncü Ordu, Doqquzuncu Ordu və Qafqaz İslam Ordusundan ibarət idi.

“yavəri-həzrəti-padşahi”: “padşah həzrətlərinin yavəri”; Osmanlı imperiyasında hərbi ünvan idi.

“Divani-hərbi-ürfi”: mətndə “ürfi” sözü hər dəfə təhrif edilmiş, “ərzi” kimi yazılmışdır.

Dilimizin türkləşməyinə çarələr

səh. 257. “sakin”: üstündə yaxud altında, “hərəkə” deyilən diakritik işarə olmayan,

yəni özündən sonra sait hərf gəlməyən samit hərf.

“kəsra”: ərəb əlifbasında hərflərin altına qoyulan hərəkə (diakritik işarə); “i” və ya “ı” səsini bildirir.

“ancaq duyulur (?) bir kəsra ilə”: mötərizə içində sual işarəsi qəzetdə də getmişdir; bu işarə, iqtibas edilən mənbədə, yəni Şəmsəddin Saminin lüğətində yoxdur, belə anlaşılır ki, yazının müəllifi (Fərhad Ağazadə) tərəfindən əlavə edilmişdir.

“Sibəveyh”: VII əsrdə yaşamış ərəb qrammatika alimi.

Qanun

səh. 260. “Anaksimandros”: qəzetdə təhrif edilmişdir.

səh. 261. “məğdur və məhkum”: qəzetdə “məğdur” yerinə səhvən “məzur” getmişdir.

“Sultan Mahmud”: 1808-1839-cu illərdə Osmanlı sultanı olan II Mahmud nəzərdə tutulur.

Bakı xəbərləri

səh. 263. “Cəngəllilər” (yaxud “cəngəllilər”): İranda 1915-1920-ci illərdə Qacarlara qarşı partizan hərəkəti (Cəngəllilər hərəkəti) iştirakçıları.

“Kraskovski”: qəzetdə “Krayevski” getmişdir.

Cəmiyyəti-Xeyriyyədə

səh. 264. “Edisson”: Bakıda kinoteatr. Birja (indiki Üzeyir Hacıbəyli) və Bolşoy Morskoy (indiki Bülbül) küçələrinin kəsişməsində, indiki Sahil metrosunun olduğu yerdə 1913-cü ilin aprelinde açılmışdır. 1000-2000 arası tamaşaçı tutumu olmuşdur.

səh. 265. “Sartlar”: Orta Asiyada yaşayan bir əhali qrupu.

Azərbaycan

səh. 267. “və hamının üzündə”: qəzetdə belə getmişdir: “daha bunun üzündə”.